

РИНОК ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Морозова Г.С., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

У результаті проведених досліджень нами розглянуто сучасний стан існування ринку пластикових карток в Україні. Акценти зроблено на вивчені та досліджені деяких перспектив розвитку сфери оборту платіжних карток, запропоновані деякі заходи щодо удосконалення фінансової безпеки власників пластикових карт.

Ключові слова: платіжні картки, банкомати, платіжні термінали, безготівкові платежі, готівкові розрахунки.

Постановка проблеми. З кінця ХХ ст. технологічною основою розвитку ринку фінансових послуг і одним із головних факторів глобалізації фінансових ринків стала міжнародна інформаційна мережа Інтернет. Результати активного і різнобічного використання можливостей Інтернет провідними банками та іншими фінансовими установами світу свідчать, що з впровадженням інтернет-технологій розпочався новий етап розвитку ринку фінансових послуг, який характеризується надзвичайно високою динамікою фінансових потоків. Характерною тенденцією став активний вихід на ринок високотехнологічних фінансових послуг нефінансових установ, що призводить до загострення конкуренції та перерозподілу клієнтської бази.

У зв'язку з цим важливою складовою стратегії розвитку фінансово-банківських установ України повинна стати розробка і впровадження високотехнологічних фінансових інструментів та продуктів з метою динамічного розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг і забезпечення управління фінансовими потоками у системах електронного бізнесу. Це зумовлює необхідність вивчення світового досвіду та тенденцій розвитку ринку платіжних карток в Україні. Тому досліджувана тема є актуальною і має важливе теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні, економіко-організаційні питання формування і розвитку ринку сучасних фінансових послуг стали провідними темами досліджень відомих зарубіжних економістів. Ці проблеми відображено і у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у дослідженнях О.Д. Василика, В.В. Вітлінського, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, В.М. Кравця, А.І. Кредісова, В.І. Міщенко, О.М. Мозгового, А.М. Мороза, С.В. Науменкової, Ю.М. Пахомова, М.І. Савлука, А.С. Савченка, В.С. Стельмаха, В.П. Страхарчука, М.Ф. Тимчука, А.С. Філіпенка та інших. Але не дивлячись на це, дослідженню сучасного стану

існування ринку пластикових карток в Україні в науковій літературі останніх років приділялось досить мало уваги.

Формулювання цілей статті. В зв'язку з цим, метою статті є комплексний аналіз розвитку ринку фінансових послуг на основі сучасних платіжних інструментів – пластикових карток і систем електронного бізнесу, виявлення перспективних напрямків і механізмів їх застосування в Україні, а також розробка конкретних рекомендацій та пропозицій щодо їх практичного використання вітчизняною фінансово-банківською системою.

Виклад основного матеріалу. Загальні тенденції розвитку карткового ринку України в цілому були позитивними. Зокрема, спостерігалось стійке зростання обсягів безготівкових платежів із використанням карток і знятих із карткових рахунків готівкових коштів, збільшувалася кількість активних (діючих) карток і термінального обладнання. Дедалі більше банків стають учасниками карткових програм, нарощують обсяги діючих карток.

На сьогодні в Україні працює 143 банки, які є учасниками внутрішньодержавних платіжних систем, а також міжнародних систем. Внутрішньодержавні платіжні системи:

- Національна система масових електронних платежів (НСМЕП);
- Укркарт;
- локальні одноемітентні платіжні системи (СБОН, ПІБ, МТ-Карт, Металкарт та інші);

Міжнародні платіжні системи:

- MasterCard;
- VISA;
- небанківські платіжні системи (American Express, Diners Club, JCB);
- інші платіжні системи ("Золота корона", UnionCard, СТБ тощо).

Слід зазначити, що з появою на українському ринку міжнародних платіжних систем і запровадженням внутрішньодержавних – НСМЕП та Укркарт – банки практично припинили створення локальних одноемітентних систем. Протягом двох останніх років Національний банк зареєстрував лише впроваджену ОЛбанком внутрішньобанківську платіжну систему ОЛкарт.

Основний приріст карток відбувається завдяки зарплатним проектам. Оскільки міжнародні картки потребують негайних і доволі значних інвестицій, банкам економічно вигідніше втілювати зарплатні проекти з використанням локальних карток, призначених для видачі готівки співробітникам підприємств та організацій через банкомати й оплату покупок у місцевих закладах та організаціях через банкомати.

Внутрішньодержавні локальні одноемітентні платіжні системи нині є швидшими системами доступу до рахунку, а не платіжними, бо ці картки як платіжні, використовуються в основному у своїх же відомчих їдальнях та магазинах. У той же час об'єднати локальні банківські системи проблематично через технічні та організаційні труднощі (бракує загальних правил, принципів організації тощо). Мало того, часто ці системи не можуть працювати навіть на міжфілійному рівні. Тому згодом їх, вірогідно, замінять НСМЕП, Укркарт або міжнародні платіжні системи. Банки, що вирішили

мігрувати до останніх, одразу матимуть змогу займатися еквайрингом міжнародних карток. Окрім того, основні розробники діючих систем уже здійснили або закінчують реалізацію їх нових версій, що дає можливість підтримувати і старі свої технології, і нові за міжнародними стандартами.

Нами був досліджений розвиток ринку платіжних карток в Україні протягом останніх років за такими напрямками: емісія, інфраструктура приймання карток, їх використання. Аналіз базувався в основному на відповідній звітності банків, що надається Національному банку.

Для виявлення основних тенденцій розвитку ринку платіжних карток в Україні нами були розглянуті ряд показників, що характеризують активність роботи українських банків за останні 10 років (табл.1).

Масові електронні платежі в нашій країні стрімко розвиваються. Як свідчить офіційна статистика, на 1 липня 2012 року платіжні картки емітували 143 українські банки. Десять років назад, у 2002 році було зареєстровано лише 58 банків, тобто за аналізований період кількість банків збільшилась у 2,5 рази, з'явилося 85 нових банків. Крім того, за визначений строк зросла й кількість емітованих активних платіжних карток з 3,6 млн. штук до 32,2 млн. штук; банкоматів із 1,8 до 32,9 тисячі штук; терміналів з 14,6 тис. штук до 138,6 тис. штук.

Таблиця 1

Основні показники ринку платіжних карток в Україні

№ з/п	Дані станом на:	Банки-члени карткових платіжних систем (шт.)	Держателі платіжних карток (тис. осіб)	Платіжні картки (тис. шт.)	Банкомати (шт.)	Платіжні термінали (шт.)
1	01.01.2002	58	3214	3630	1830	14593
2	01.01.2003	77	5696	6150	2618	21714
3	01.01.2004	87	10525	11529	5027	26433
4	01.01.2005	93	15735	17080	8104	33411
5	01.01.2006	101	21831	24780	11325	42361
6	01.01.2007	111	29414	32474	14718	62045
7	01.01.2008	127	35723	41162	20931	94317
8	01.01.2009	139	37232	38576	27965	116748
9	01.01.2010	146	39395	29104	28938	103063
10	01.01.2011	141	39942	29405	30163	108140
11	01.01.2012	142	35179	34850	32997	123540
12	01.04.2012	141	37330	32658	31987	128555
13	01.07.2012	143	40364	32199	32909	138604

Водночас з кількісними відбувались якісні зміни в системі електронних платежів. Уже понад 85 % установлених в країні платіжних терміналів переобладнало для обслуговування чіпових карток. Це не лише поліпшує їхню безпеку і надійність, а й дає змогу швидко впровадити на картках, поряд із платіжними, неплатіжні додатки – ідентифікаційні, медичні, страхові, транспортні, соціальні тощо. Це, в свою чергу, допоможе у вирішенні

питання реформування системи надання й обліку соціальних виплат, пільг та гарантій.

Проте у цій загалом благополучній сфері існує чимало гострих проблем. Світова криза, яка завдала великої шкоди економічно-фінансовій системі України, негативно вплинула і на розвиток безготівкових розрахунків та карткового бізнесу в нашій країні. Порівняно з тим, що кількість банків – членів карткових платіжних систем із початку 2009 року до 1 січня 2010 року збільшилася зі 139 до 146 юридичних осіб, кількість платіжних карток за цей період суттєво зменшилась. При цьому держателів платіжних карток збільшилась майже на два мільйони, а банкоматів – майже на 1 тис. шт. Слід зазначити й зменшення на 15 тис. шт. платіжних терміналів, що пов'язано з припиненням діяльності деяких торговців. Ці показники свідчать про те, що банки в умовах світової фінансової кризи почали показувати реальну картину розвитку карткового бізнесу. Позитивною є тенденція щодо емісії банками карток із чіпом, кількість яких у загальній кількості платіжних карток порівняно із платіжними картками за іншими видами носіїв інформації збільшилась на 0,5 %.

З наведених даних помітно, що ринок платіжних карток в Україні розвивається дуже швидко і має стабільний зростаючий характер. Розглянемо який обсяг грошового потоку і кількість операцій проходять по безготівковій оплаті на основі таблиці 2.

Таблиця 2

Сума та кількість операцій з використанням спеціальних платіжних засобів, емітованих українськими банками

№ з/п	Дані за:	Сума операцій (млн. грн.)			Кількість операцій (млн. шт.)		
		Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього
1	2002 рік	1 163	18 885	20 048	6	68	74
2	2003 рік	1 356	26 744	28 100	7	115	122
3	2004 рік	3 418	60 341	63 759	12	226	238
4	2005 рік	3 196	96 542	99 738	18	306	324
5	2006 рік	5 049	147 597	152 646	31	428	459
6	2007 рік	8 118	217 003	225 121	45	487	532
7	2008 рік	16 980	355 438	372 418	67	567	634
8	2009 рік	18 375	334 791	353 166	77	513	590
9	2010 рік	29 463	421 189	450 652	121	571	692
10	2011 рік	46 346	529 633	575 979	214	661	875
11	01.04.2012	17 703	133 425	151 128	67	164	231
12	01.07.2012	18 742	158 440	177 182	83	194	277

Лідуюче місце на сьогодні відводиться зняттю готівки з платіжних карток, тобто переходу від безготівкового обороту до готівкового, обсяг безготівкових платежів хоч і збільшився з 1163 млн. грн. у 2002 році до

18742 млн. грн. на 01.07.2012 року, проте й досі непомірно малий порівняно з зняттям готівки. Так, на кінець першого півріччя 2012 року з загальної суми обороту 177182 млн. грн. 89,4% – займала видача готівки і лише 10,6% – безготівкові платежі. Тобто більша кількість карток використовується лише для зняття готівки, у 2012 році лише 83 операції з 277 були по безготівковому обороту. Фактично на основі наведених даних можна констатувати, що основна функція платіжних карток – переведення готівкового обороту до безготівкового – не виконується. Як правило, широке поширення отримали лише зарплатні проекти.

Розглянемо розподіл випущених платіжних засобів по окремим банкам станом на 01.07.2012 р., на основі таблиці 3.

Таблиця 3

Кількість платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування у розрізі банків-членів платіжних систем станом на 01.07.2012р.

Назва банку	Кількість (штук, одиниць)				Кількість, %	
	платіжних карток (активні)	платіжних карток в обігу	банкоматів	платіжних терміналів	платіжних карток (активні)	платіжних карток в обігу
Усього	32199723	62663254	32903	138604	100,0	100,0
ПАТ КБ «Приватбанк»	14463565	35039451	12351	61772	44,92	55,92
АТ Ощадбанк»	4273271	4823486	1232	4879	13,27	7,70
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	2880082	3899234	3403	14288	8,94	6,22
АТ «УкрСиббанк»	1059386	1208997	1719	2606	3,29	1,93
ПАТ «Укрсоцбанк»	737879	1333283	1145	7156	2,29	2,13
ПАТ Банк Ринкові технології	133	157		5	< 0,01	< 0,01
АТ «Банк Велес»	94	121	1	1	< 0,01	< 0,01
ПАТ «Банк 3/4»	90	90		5	< 0,01	< 0,01
ПАТ «Банк Восток»	25	207	1	2	< 0,01	< 0,01
ПАТ «СКБ»	8	37			< 0,01	< 0,01

Дані таблиці свідчать, що згідно розподілу ринку банківських платіжних карток ринок практично монополізований 5-ю банками України:

1) ПАТ КБ «Приватбанк».

Станом на 01.07.2012 року даний банк займає перше місце по кількості випущених та активованих карток, а саме:

- 44,92% частка активних емітованих карток;

- 55,92% частка по кількості емітованих карток обігу;

Майже 1/3 частина всіх працюючих банкоматів належить даній компанії. Банк використовує 61 тис. платіжних терміналів, має розвинуту мережу філій по всій Україні, надає повний спектр фінансових послуг.

2) АТ "ОЩАДБАНК": - 13,27% частка активних емітованих карток; - 7,70% частка по кількості емітованих карток обігу;

Даний банк є єдиним Державним банком України, проте має значно меншу кількість банкоматів та терміналів порівняно з ПАТ КБ «Приватбанк». Хоча це не погіршує його привабливість для користувачів.

3) АТ "Райффайзен Банк Аваль": - 8,94% частка активних емітованих карток; - 6,22% частка по кількості емітованих карток обігу;

Даний банк має 3 тис. банкоматів та 14 тис. терміналів, є активним учасником платіжних систем України і світу та швидко розширює інфраструктуру наданих послуг.

Ще двома активними учасниками ринку платіжних карток є:

4) АТ "УкрСиббанк": - 3,29% частка активних емітованих карток; - 1,93% частка по кількості емітованих карток обігу.

5) ПАТ "УКРСОЦБАНК": - 2,29% частка активних емітованих карток; - 2,13% частка по кількості емітованих карток обігу.

Ще 133 банки розділяють між собою близько 20% емітованих карток. Доцільно розглянути й 5 найслабших банків України, які хоч і є учасниками платіжних систем, проте ще не сформували споживчий попит на свою продукцію, частка емітованих ними карток менше 0,001%.

Для отримання повнішої картини доцільно розглянути також навантаження по областям України в регіональному розрізі (табл. 4).

Таблиця 4

Кількість платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування в регіональному розрізі за станом на 01.07.2012

Назва області	Кількість					
	платіжних карток	платіжних карток в обігу	банкоматів	платіжних терміналів		
				загальна	торговельних	банківських
1	2	3	4	5	6	7
АРК	1174217	1857000	1327	6341	5085	1256
Вінницька	896706	1413283	916	2428	1736	692
Волинська	559345	985779	615	2431	1937	494
Дніпропетровська	3461094	14495627	3040	14640	12368	2272
Донецька	3193459	5462704	3256	12264	9873	2391
Житомирська	787436	1296362	754	2341	1762	579
Закарпатська	514869	842274	610	1939	1409	530
Запорізька	1376189	2275758	1344	5740	4536	1204
Івано-Франківська	722534	1234295	699	2750	2095	655
Київська	678376	1070502	662	2883	2218	665
Кіровоградська	635652	1002876	642	2219	1667	552
Луганська	1526589	2350325	1402	4810	3685	1125
Львівська	1550050	2463949	1629	6860	5573	1287
Миколаївська	765550	1276207	920	3219	2461	758
Одеська	1492475	2755898	1671	8391	6524	1867
Полтавська	1198074	1933284	1225	4497	3401	1096
Рівненська	598168	990409	648	2183	1700	483
Сумська	839689	1323226	812	2275	1715	560
Тернопільська	536492	929946	579	1651	1238	413
Харківська	1888861	3038887	1954	8690	7192	1498
Херсонська	715388	1140122	724	2822	2104	718

1	2	3	4	5	6	7
Хмельницька	859202	1426404	830	2775	2201	574
Черкаська	887159	1412351	817	2738	2066	672
Чернівецька	360950	655676	454	1594	1122	472
Чернігівська	641809	975666	597	2530	1895	635
м. Київ	4040879	7534391	4303	25103	21929	3174
м. Севастополь	298511	511053	473	2490	2155	335
Усього	32199723	62663254	32903	138604	111647	26957

На основі таблиці 4 було виявлено, що найбільша кількість платіжних карток емітовані в м. Києві, Дніпропетровській та Донецькій області – 4,0, 3,5 та 3,2 млн. штук відповідно. Найменша кількість у Чернівецькій області всього 361 тис. штук. Дніпропетровська та Донецька області, м. Київ також є лідируючими по кількості банкоматів, платіжних терміналів та кількості платіжних карток в обігу. З аналізованих даних можна виявити, що ринок платіжних карток якісно розвивається у центральній та східній Україні, складна ситуація складається на західній Україні. Утім, показник щільності банкоматних мереж без прив'язки до загальної кількості емітованих карток дає лише загальне уявлення про рівень розвитку інфраструктури видачі готівки в країні.

Висновки. Протягом останніх десяти років в Україні спостерігається стала тенденція до щорічного збільшення вітчизняними банками емісії платіжних карток. З аналізованих даних помітно, що ринок платіжних карток розвивається нерівномірно, перевагу віддають карткам готівкових коштів, найчастіше лише з одним ступенем захисту. Найбільша частка українського карткового ринку зосереджена в руках 5 провідних банків ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК", АТ "ОЦАДБАНК", АТ "Райффайзен Банк Аваль", АТ "УкрСиббанк", ПАТ "УКРСОЦБАНК". Активними користувачами платіжних карток є східні та центральні області України.

Отже, робота платіжних систем в Україні засвідчує, що картки в основному використовуються для отримання готівки, тому надзвичайно важливою є державна підтримка карткового бізнесу – створення необхідних умов для поліпшення структури грошового обігу за рахунок масових безготівкових платежів із використанням карток і скорочення частки готівкових розрахунків. Перехід банківської системи на більш інтенсивне використання пластикових карток у проведенні усіх видів платежів – пріоритетний напрям. Його чітке і злагоджене функціонування – життєво важливе для економіки будь-якої країни світу, незалежно від її політичної системи чи державного устрою.

З метою вирішення проблем, пов'язаних із розвитком систем масових безготівкових платежів з використанням платіжних карток, міжвідомчою робочою групою з питань розвитку безготівкових розрахунків в Україні при Державній комісії з питань впровадження електронних систем і засобів контролю та управління товарним і грошовим обігом у 2013 році розроблено

проект Державної програми розвитку масових безготівкових розрахунків в Україні та заходів щодо її виконання.

Реалізація передбачених програмою заходів сприятиме поліпшенню структури грошового обігу в Україні за рахунок розбудови масових безготівкових платежів з використанням платіжних карток і скороченню частки готівкових розрахунків, створенню прозорої фінансової системи, залученню через банківську систему в загальногосподарський обіг значних ресурсів (готівкових коштів громадян та юридичних осіб), забезпеченню поступового переходу населення на безготівкові розрахунки, зменшенню витрат Національного банку та держави на підтримку готівкового обігу.

Список використаних джерел

1. Корецька Н. І. Оцінка вітчизняного ринку платіжних карток / Н. І. Корецька // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2011. – Випуск 8 (31). Частина 1. – С. 218–224;
2. Успенко В. І. Аналіз стану та розвиток ринку платіжних карток / В. І. Успенко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – №2 (18). – С. 34–42;
3. Мовчан О.А. Система електронних розрахунків з застосуванням платіжних карток // Вісник Національного банку України – 2012. – № 7. – С. 38–41;
4. Косіонов Л.В. Готівковий обіг в Україні: потрібні нові технології // Вісник Національного банку України – 2011. – № 5. – С. 42-45; 5. Дубілет О. Перспективи розвитку карткових продуктів // Вісник Національного банку України – 2012. – № 3. – С. 11-13.

Морозова Г.С. Рынок платежных карт в Украине: современное состояние, проблемы и перспективы использования

В результате проведенных исследований нами рассмотрено современное состояние существования рынка пластиковых карт в Украине. Акценты сделаны на изучении и исследовании некоторых перспектив развития сферы оборота платежных карт, предложены некоторые меры по совершенствованию финансовой безопасности владельцев пластиковых карт.

Ключевые слова: платежные карты, банкоматы, платежные терминалы, безналичные платежи, наличные расчеты.

Morozova G.S. Market of pay cards in Ukraine: modern state, problems and prospects of the use

As a result of the conducted researches we are consider the modern consisting of existence of market of plastic cards of Ukraine. Accents are done on studied and investigational some prospects of development of sphere of turn of pay cards, some measures are offered on the improvement of financial safety of proprietors of plastic cards.

Keywords: pay cards, ATMS, pay terminals, cashless payments, spot cashs.